

ВПЛИВ СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**THE IMPACT OF THE SERVICE SECTOR ON STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES**

Федорук Олеся Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри «Економіка», e-mail: olesiayfedoruk@gmail.com, тел.: +380977487357, Україна, 01010, Київ, вул. М. Омеляновича-Павленка, 1,

<https://orcid.org/0000-0002-7402-4174>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу сфери послуг на конкурентоспроможність економіки України. Виявлено, що вплив сфери послуг має прямий та опосередкований характер. Визначено, що прямий вплив проявляється через розвиток міжнародної торгівлі послугами та формування місця країни в поділі праці. Дослідження зовнішньої торгівлі України показало значно менші обсяги експорту послуг порівняно з експортом товарів. Водночас було виявлено, що частка України на світових ринках послуг та товарів є приблизно однаковою, що дозволило зробити висновок про перспективність розвитку міжнародної торгівлі послугами для посилення позицій України на світовій арені. Враховуючи визначені СОТ тенденції розвитку світової торгівлі послугами, запропоновано такі вектори розвитку зовнішньої торгівлі послугами: розвиток ІТ-послуг, зростання туристичних послуг, підтримка експорту транспортних послуг. Встановлено, що опосередкований вплив обумовлений використанням послуг іншими секторами економіки та населення. Запропоновано комплекс заходів вдосконалення функціонування сфери послуг.

Ключові слова: сфера послуг, конкурентоспроможність, національна економіка, глобалізаційні процеси, міжнародна торгівля, спеціалізація, транспортні послуги, туристичні послуги, інформаційні послуги.

Вступ. В умовах зростання економічної диверсифікації між країнами світу та посилення глобалізаційних процесів забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки є одним з основних пріоритетів реалізації системи державних інтересів України. У контексті посилення конкурентних позицій економіки України в системі глобального поділу праці перспективним напрямом реалізації є використання досягнень сфери послуг.

Сфера послуг в умовах постіндустріальної епохи економічного розвитку світу є галуззю національної економіки, яка здатна показати стрімке зростання та залучити істотні фінансові ресурси протягом коротких проміжків часу. Зазначені обставини обумовлюють актуальність дослідження напрямів розвитку сфери послуг для формування конкурентних переваг України на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення у працях таких науковців, як: А.О. Вікулова, З.М. Герасимів, С.М. Домбровська, Т.М. Мельник, К.Й. Пугачевська та інших. Однак існуючі публікації зосереджувались на дослідженні особливостей та перспектив функціонування сфери послуг в цілому та її окремих секторів на

внутрішньому та світовому ринку, не акцентуючи увагу на впливі, який чинить сфера послуг на конкурентоспроможність економіки України в цілому.

Постановка завдання. Основними цілями статті є: дослідження впливу сфери послуг на конкурентоспроможність національної економіки, формування заходів щодо вдосконалення функціонування сфери послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частка країни на світових ринках є одним із ключових показників конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобального світу. Розвиток міжнародної торгівлі та міжнародна спеціалізація країни на виробництві товарів та послуг значною мірою визначають її позиції в системі глобального поділу праці. Зовнішня торгівля забезпечує зростання ВВП країни, дозволяє залучити значні валютні ресурси до національної економіки, сприяє збільшенню прибутковості підприємств.

Зовнішня торгівля України в останні роки не демонструвала стабільних тенденцій розвитку, що було пов'язано з суттєвою внутрішньоекономічною нестабільністю та негативним впливом зовнішніх факторів. Після періоду поступового зростання експорту й імпорту товарів і послуг, у 2020 році відбулося скорочення всіх показників міжнародної торгівлі, що було викликано введеними на фоні пандемії COVID-19 карантинними обмеженнями. Міжнародна торгівля послугами значно більше постраждала від введених обмежень – експорт послуг втратив більше 10 %, тоді як експорт товарів зменшився лише на 2 %, імпорт послуг впав майже на 29 % за умови скорочення імпорту товарів майже на 14 % [1].

У 2021 році відбулось швидке відновлення зовнішньої торгівлі України. Експорт товарів та послуг, а також імпорт товарів в даному році не лише зміг відновити втрачені внаслідок впровадження коронавірусних обмежень обсяги, а й показати суттєве зростання: експорт товарів у 2021 році зріс майже на 37 % порівняно з 2019 роком, імпорт товарів – на 15,6 %; експорт послуг – на 5,3 %. Імпорт послуг не зміг відновитися до докартинного рівня. Повільніші темпи відновлення сфери послуг було зумовлено збереженням частини обмежень на переміщення населення, а також зниженням попиту на окремі види послуг.

Варто зазначити, що сальдо торгівлі послугами зберігало позитивне значення протягом всього досліджуваного періоду, на відміну від торгівлі товарами, сальдо якої демонструвало від'ємне значення. Подібні тенденції свідчать про істотний рівень залежності України від імпорту товарів та недостатність обсягів експорту товарів для покриття імпорту. Водночас, експорт послуг повною мірою покриває імпорт, що свідчить про нижчий рівень залежності сфери послуг від імпорту.

Відповідно до даних Світової організації торгівлі, експорт товарів України становив 0,3 % від світового товарного експорту, імпорт – 0,32%. Україна у 2021 році зайняла 43 місце серед усіх країн світу за обсягами експорту послуг (0,31 % світового експорту послуг), за обсягами імпорту Україна знаходилась на 50 позиції (0,28 % імпорту послуг світу) [2].

Найбільше Україною було експортовано сільськогосподарської та промислової продукції (частка кожної позиції складала 32 %). Майже 10 % експорту припадало на мінеральні продукти, ще 9 % – на інформаційні послуги та 6 % – на інформаційні послуги [3]. Основу імпорту України складала промислова продукція – на неї припадало більше половини сукупного імпорту країни за рік. Суттєвими в структурі імпорту були частки мінеральних продуктів (16 %), сільськогосподарської продукції (9 %) та послуг, пов'язаних з подорожами (7 %).

Значну частку українського імпорту в сфері послуг займають наукомісткі, високотехнологічні професійні послуги: державні та урядові послуги; фінансові послуги; ділові послуги; роялті та пов'язані з інтелектуальною власністю послуги; послуги, пов'язані з подорожами. Така тенденція засвідчує факт невідповідності національної сфери послуг вимогам та викликам постіндустріального розвитку, а також існування в національній економіці потреб в оптимізації та зростанні економічної діяльності підприємств, необхідності та активізації процесів включення національних господарюючих суб'єктів до світового економічного простору, спрощення доступу до світових ринків капіталу з більш ліберальними умовами фінансування [4].

За результатами аналізу зовнішньої торгівлі України та враховуючи дані Світової організації торгівлі можна зробити висновок, що перспективним напрямом посилення конкурентоспроможності України є розвиток міжнародної торгівлі послугами. Незважаючи на значну перевагу в обсягах торгівлі товарами над торгівлею послугами (експорт товарів майже в 3,5 рази перевищує експорт послуг), Україна займає приблизно рівні частки на світових ринках товарів та послуг (близько 0,3 % на кожному). Це свідчить про жорстку конкуренцію на товарних ринках, що істотно зменшує можливість України вести ефективну конкурентну боротьбу на них у найближчій перспективі без проведення технічного вдосконалення виробничих галузей. Водночас, отримані дані дозволяють зробити висновок про значно нижчий рівень конкуренції на ринках послуг. Тому саме в розвитку сфери послуг вбачається шлях посилення місця України в глобальному поділі праці.

Забезпечення ефективного розвитку сфери послуг вимагає від України врахування особливостей та тенденцій розвитку світового ринку послуг. Світова організація торгівлі ідентифікувала низку трендів у світовій торгівлі (рис. 1) [5].

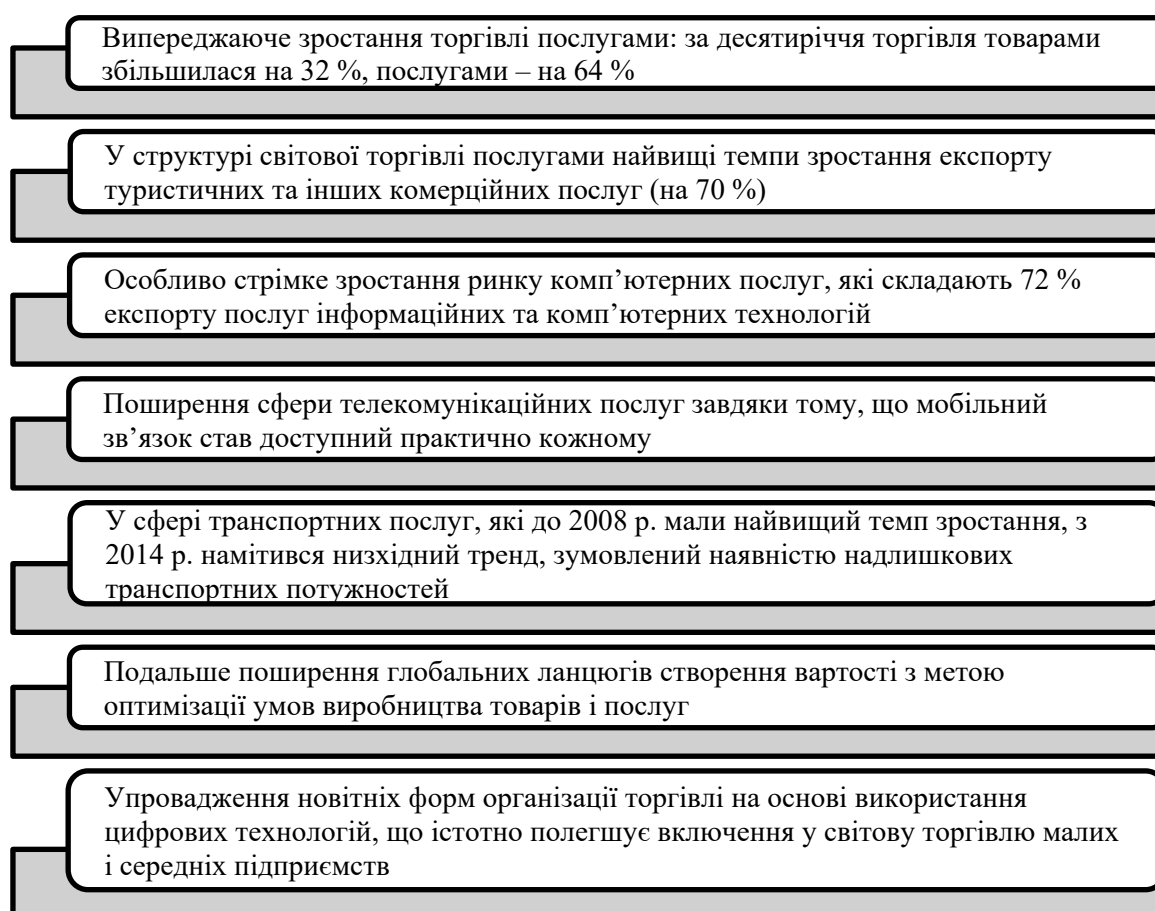

Рисунок 1 – Ключові тренди світової торгівлі товарами та послугами

Figure 1 – Key trends in world trade in goods and services

Визначені СОТ тенденції дозволяють виділити пріоритетні напрями розвитку сфери послуг, а саме: розвиток інформаційних та комп'ютерних послуг; створення передумов для зростання експорту

туристичних послуг; підтримка сектору транспортних послуг для збереження попиту в умовах надлишку пропозиції на ринку.

Для реалізації першого напрямку та забезпечення зростання сфери ІТ-послуг необхідно:

- стимулювати підвищення якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти та підтримувати компанії, які допомагають студентам набути практичні навички та вміння;
- вдосконалити регулювання ІТ-сектору з боку держави, врахувавши специфіку даної галузі;
- сприяти нарощуванню попиту на місцевому ринку та запобігання масовому аутсорсингу компаній;

- заохочувати вихід українських ІТ-компаній на нові ринки, у першу чергу ринок ЄС, який стає доступнішим внаслідок прискорення євроінтеграційних процесів [6, 7].

Основними напрямками розвитку туристичних послуг в Україні є:

- розробка та реалізація регіональних програм розвитку туризму, ефективне використання туристичного потенціалу окремих регіонів країни;

- комплексний розвиток туристичної та рекреаційної сфер, розбудова, покращення та вдосконалення туристичної інфраструктури;

- диверсифікація туристичних послуг, підвищення їх якості та конкурентоспроможності;

- популяризація туризму в Україні та підвищення рівня обізнаності за кордоном про туристичні об'єкти в країні;

- надання податкових пільг для новостворених малих підприємств туристичного спрямування з метою забезпечення розвитку сільського та екотуризму;

- вдосконалення системи наукового забезпечення та якісної підготовки персоналу, використання сучасних інформаційних технологій для ефективного розвитку туристичної сфери;

- гармонізація законодавства у сфері туризму з європейським та світовим, дотримання міжнародних стандартів якості туристичних послуг, участь в міжнародних програмах розвитку туризму;

- гарантування безпеки споживачів туристичних послуг та захист їхніх прав [8].

Підтримку галузі міжнародних перевезень України пропонується забезпечувати за наступними напрямками:

- 1) формування національної інформаційної системи для користувача з можливістю дистанційного резервування та придбання квитків на міжміські автобусні рейси;

- 2) створення сприятливих умов для розвитку і зміцнення позицій транспортних операторів на міжнародному ринку транспортних послуг;

- 3) стимулювання створення та розвитку асоціацій експедиторів і перевізників;

- 4) укладення двосторонніх міжнародних договорів у сфері автомобільного транспорту;

- 5) створення єдиної інформаційної бази даних про напрями та стан автомобільних доріг, впровадження системи супутникової навігації міжнародних автомобільних перевезень [9].

Крім безпосереднього впливу на конкурентоспроможність національної економіки через збільшення ВВП та експорту, створення нових робочих місць, сфера послуг чинить опосередкований вплив завдяки активному використанню послуг у процесі виробництва. Лібералізація торгівлі послугами обумовлює підвищення конкурентоспроможності інших галузей, в яких вони використовуються як вхідні фактори виробництва [10]. В зв'язку з цим розвиток сфери послуг в цілому також дозволить отримати позитивний ефект та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності як окремих галузей, так і економіки України в цілому.

Забезпечення розвитку сфери послуг потребує вирішення наступних завдань:

1. Формування сприятливих умов для підприємницької діяльності у секторі послуг, створення економічного та правового середовища, яке б забезпечувало стимулювання ділової активності населення.

2. Вдосконалення дії механізму місцевого самоврядування, залучення громади до активної участі у визначенні пріоритетних напрямів зростання ринку послуг.

3. Створення реальних можливостей кожному підприємству для початку самостійної підприємницької діяльності у сфері послуг, доступу до виробничих, матеріально-технічних та фінансових ресурсів.

4. Вдосконалення системи кадрового забезпечення розвитку підприємницької діяльності у сфері послуг.

5. Здійснення заходів в галузі інвестиційної політики, направлених на підтримку підприємництва у сфері послуг регіону та сприяння інноваційному інвестуванню підприємств.

6. Підтримка в перспективі на відповідній науковій основі розвитку мережевих та кластерних структур безпосередньо сервісного характеру (транспортно-логістичні, туристично-рекреаційні, культурно-розважальні).

7. Формування та реалізація стратегії розвитку сфери послуг відповідно до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки.

8. Оновлення і використання нових технологій в галузях традиційних послуг (фінансових, страхових, транспортних, торговельних тощо), а також формування новітніх послуг, в першу чергу знанневомістких (інформаційні та комунікаційні послуги, маркетингові послуги, управління людськими ресурсами, послуги державного управління тощо) [11, 12, 13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, сфера послуг чинить прямий та непрямий вплив на формування конкурентоспроможності національної економіки. Прямий вплив проявляється в безпосередньому формуванні сферою послуг частини ВВП та експорту країни. На експорт послуг України припадає близько 25 % сукупного експорту, що свідчить про відносно незначну роль послуг в посиленні позицій країни на світових ринках. Враховуючи світові тенденції до активного розвитку торгівлі послугами, розвитку ІТ-послуг, туристичних послуг, а також зниження попиту на транспортні послуги, запропоновано вектори посилення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі послугами України: активний розвиток інформаційних, комп'ютерних та телекомунікаційних послуг; створення умов для сталого зростання експорту туристичних послуг; підтримка транспортної галузі для збереження обсягів реалізації в умовах надлишкового попиту на світових ринках.

Непрямий вплив здійснюється завдяки використанню іншими галузями економіки послуг в процесі виробництва. Тому розвиток сфери послуг матиме позитивний вплив на підвищення конкурентоспроможності галузей, що взаємодіють з нею, а отже і на національну економіку в цілому. Зростання сфери послуг України потребує формування та реалізація стратегії розвитку сфери послуг, створення сприятливого підприємницького середовища, вдосконалення системи кадрового забезпечення підприємницької діяльності у сфері послуг, вдосконалення інвестиційної політики, активізації використання нових технологій та формування новітніх послуг. Реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити зростання конкурентоспроможності економіки України.

Перелік посилань

1. Платіжний баланс України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_y.pdf
2. Trade profile of Ukraine. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr>
3. Зовнішня торгівля України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf
4. Вітренко А.О. Динаміка трансформацій української сфери послуг. European Journal of Economics and Management. 2017. № 3. С. 16–28.
5. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України: аналітична доповідь / В. Сіденко та ін. Київ: Заповіт, 2017. 182 с.
6. Вікулова А.О., Савчук В.В. Перспективи розвитку ринку ІТ-послуг в Україні. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 51. С. 27–32.
7. Барвінок В.Ю. Сучасні тренди та проблеми ІТ-сектору в Україні: підготовка та міграція ІТ-фахівців. Механізм регулювання економіки. 2020. № 4. С. 90–102.

8. Герасимів З.М., Христенко Г.М. Особливості розвитку туризму в Україні. Ефективна економіка. 2021. № 5.
9. Дубицький О.С., Бодак В.І., Куць Н.Г., Булік Ю.В. Проблеми та перспективи розвитку міжнародного ринку транспортних послуг. Центральнoукраїнський науковий вісник. 2020. Вип. 3 (34). С. 305–312.
10. Мельник Т.М. Зовнішня торгівля послугами у контексті постіндустріального розвитку України. Економіка України. 2018. № 9. С. 26–36.
11. Пугачевська К.Й. Сфера послуг в Україні: особливості розвитку та стратегічні перспективи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 18. С. 52–55.
12. Ковтун В.Г. Основні тенденції та етапи розвитку сфери послуг в Україні. Problems and prospects of cooperation between countries of South-Eastern Europe within context of Black sea economic cooperation and GUAM. 2014. С. 139–142.
13. Домбровська С.М. Державна політика формування сервісно-орієнтованої економіки сфери послуг. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 105–110.

THE INFLUENCE OF THE SERVICE SECTOR ON THE STRENGTHENING OF THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

Fedoruk Olesia V., Ph.D., associate professor, National Transport University, associate professor, department of Economics, e-mail: olesiavfedoruk@gmail.com, tel.: +380977487357, Ukraine, 01010, Kyiv, M. Omelianovycha-Pavlenka str., 1, <https://orcid.org/0000-0002-7402-4174>.

Summary. The article examines the impact of the service sector on the competitiveness of the Ukrainian economy. It was found that the influence of the service sector has a direct and indirect nature. It was determined that the direct impact is manifested through the development of international trade in services and the formation of the country's place in the division of labor. The study of Ukraine's foreign trade showed much smaller volumes of export of services compared to export of goods. At the same time, it was found that the share of Ukraine in the world markets of services and goods is approximately the same, which made it possible to conclude that the development of international trade in services is promising for strengthening Ukraine's position on the world stage. Taking into account the trends in the development of world trade in services determined by the WTO, the following vectors for the development of foreign trade in services are proposed: the development of IT services, the growth of tourist services, support for the export of transport services. It was established that the indirect influence is due to the use of services by other sectors of the economy and population. A set of measures to improve the functioning of the service sector is proposed.

According to the results of the analysis of Ukraine's foreign trade and taking into account the data of the World Trade Organization, it can be concluded that the development of international trade in services is a promising direction for strengthening Ukraine's competitiveness. Despite a significant advantage in the volume of trade in goods over trade in services, Ukraine occupies approximately equal shares in the world markets of goods and services. This testifies to the fierce competition in the product markets, which significantly reduces Ukraine's ability to effectively compete in them in the near future without technical improvement of the production industries. At the same time, the obtained data allow us to conclude about a much lower level of competition in the service markets. Therefore, the development of the service sector is seen as a way to strengthen Ukraine's place in the global division of labor.

In addition to the direct impact on the competitiveness of the national economy due to the increase in GDP and exports, the creation of new jobs, the service sector has an indirect impact due to the active use of services in the production process. Liberalization of trade in services causes an increase in the competitiveness of other industries in which they are used as input factors of production. In this regard, the

development of the service sector as a whole will also have a positive effect and will contribute to increasing the competitiveness of both individual industries and the economy of Ukraine as a whole.

Key words: service sector, competitiveness, national economy, globalization processes, international trade, specialization, transport services, tourist services, information services.

References

1. Platizhnyi balans Ukrainy [Balance of payments of Ukraine]. Access mode: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_q.pdf
2. Trade profile of Ukraine. Access mode: <https://oec.world/en/profile/country/ukr>
3. Zovnishnia torhivlia Ukrainy [Foreign trade of Ukraine]. Access mode: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf
4. Vitrenko A.O. Dynamika transformatsii ukrainskoi sfery posluh [Dynamics of transformations of the Ukrainian service sector]. European journal of economics and management, 2017, № 3, pp. 16–28.
5. Sidenko V. Strukturni transformatsii u svitovii ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy [Structural transformations in the world economy: challenges for Ukraine]. Kyiv, Zapovit Publ., 2017, 182 p.
6. Vikulova A.O., Savchuk V.V. Perspektyvy rozvytku rynku IT-posluh v Ukraini [Prospects for the development of the IT services market in Ukraine]. Prychornomorski ekonomichni studii [Black sea economic studies], 2020, issue 51, pp. 27–32.
7. Barvinok V.Iu. Suchasni trendy ta problemy IT-sektoru v Ukraini: pidhotovka ta mihratsiia IT-fakhivtsiv [Modern trends and problems of the IT sector in Ukraine: training and migration of IT specialists]. Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky [Mechanism of economic regulation], 2020, № 4, pp. 90–102.
8. Herasymiv Z.M., Khrystenko H.M. Osoblyvosti rozvytku turyzmu v Ukraini [Features of the development of tourism in Ukraine]. Efektyvna ekonomika [Efficient economy], 2021, № 5.
9. Dubytskyi O.S., Bodak V.I., Kuts N.H., Bulik Yu.V. Problemy ta perspektyvy rozvytku mizhnarodnoho rynku transportnykh posluh [Problems and prospects of the development of the international market of transport services]. Tsentralnoukrainskyi naukovyi visnyk [Central Ukrainian scientific bulletin], 2020, issue 3 (34), pp. 305–312.
10. Melnyk T.M. Zovnishnia torhivlia posluhamy u konteksti postindustrialnoho rozvytku Ukrainy [Foreign trade in services in the context of post-industrial development of Ukraine]. Ekonomika Ukrainy [Ukraine economy], 2018. № 9, pp. 26–36.
11. Puhachevska K.I. Sfera posluh v Ukraini: osoblyvosti rozvytku ta stratehichni perspektyvy [The sphere of services in Ukraine: peculiarities of development and strategic prospects]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management.], 2016, issue 18, pp. 52–55.
12. Kovtun V.H. Osnovni tendentsii ta etapy rozvytku sfery posluh v Ukraini [The main trends and stages of development of the service sector in Ukraine]. Problems and prospects of cooperation between countries of South-Eastern Europe within context of Black sea economic cooperation and GUAM, 2014, pp. 139–142.
13. Dombrovska S.M. Derzhavna polityka formuvannya servisno-orientovanoi ekonomiky sfery posluh [State policy of formation of a service-oriented economy of the service sphere]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience], 2019, № 10, pp. 105–110.

Надійшла до редакції 31.03.2023.